

I.

**SOCIOEMOCIONALNI
ASPEKTI DJETINJSTVA**

DIJETE I DJETINJSTVO U SVIJETU PROMJENA

Anka JURČEVIĆ LOZANČIĆ

Učiteljski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
anka.jlozancic@ufzg.hr

UDK 821.163.42.09-93-3

Prethodno priopćenje

Božica VUIĆ

Učiteljski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
bozica.vuic@ufzg.hr

Sažetak

Općeprihvaćeno je stajalište o djetinjstvu kao specifičnom životnom razdoblju koje ima svoju vrijednost i kulturu i u kojemu je igra najvažniji čimbenik djetetova razvoja i obrazovanja. Naša suvremenost obilježena je stalnim promjenama i sveopćom životnom nesigurnosti koju su, između ostaloga, uzrokovale prirodne katastrofe i pandemija COVID-19. U navedenim okolnostima instinktivno se javljaju nostalgična sjećanja na stabilnije i mirnije dane djetinjstva, sjećanja na zajedništvo u igri, intenzivnu koherenciju, interakciju i učestalo međusobno prihvaćanje. Budući da su u sjećanju prisutne stabilne i predvidljive slike prethodnih vremena, njihovi odrazi prepoznaju se u sjećanjima na priče, književne likove i fabule prepune uzbuđenja. Priče o prošlosti pomažu dublje razumjeti sadašnjost, a priče o aktualnom trenutku najavljuju pojedine životne događaje u budućnosti. Odrasle osobe pomažu djetetu upoznati i prihvatiti sebe i druge uključujući ga u zajedničku izgradnju priča o životnim događajima na temelju kojih dijete gradi autobiografske oblike svijesti o sebi i svijetu. U ovome radu istražuju se autobiografska sjećanja na djetinjstvo u obiteljskom, društvenom i kulturološkom okruženju, analiziraju se društvena i humanistička stajališta o djetetu i djetinjstvu – promišljajući o njima djelomično i u kontekstu promjena koje su snažno obilježile suvremeno društvo.

KLJUČNE RIJEČI: *autobiografsko sjećanje, djetinjstvo, priče, promjene, roditeljstvo*

Uvod

U suvremenoj literaturi istraživanju djeteta i djetinjstva pristupa se sa stajališta izuzetne znanstvene kompleksnosti. Postoje brojni istraživači djetinjstva različitih znanstvenih i epistemoloških polazišta koji promišljaju o pojmovima dijete i djetinjstvo,

temeljenima na raznim stajalištima o djeci rane dobi (Stearns, 2006, James i James, 2008, Qvortrup, 2017). Zajednička poveznica različitih pristupa jest shvaćanje djeteta kao socijalnoga aktera i socijalnoga partnera (Prout, 2005, Corsaro, 2011) ili tumačenje djeteta kao bića socijalnih odnosa ili djeteta u socijalnim odnosima (Bašić, 2011) koje je sposobno stupiti u socijalnu interakciju već od samoga rođenja. Problematizirajući obilježja suvremene slike djeteta, Curtis i Carter (2008) govore o važnosti igre kao izvora učenja djece i stvaranje kontekstualnih uvjeta za zdravo djetinjstvo. Premda se o čovjeku govori kao *biću igre* (Huizinga, 1970), igra se najčešće veže uz djetinjstvo i procese maturacije jer je ona najprirodnija djetetova aktivnost (Duran, 2003) kroz koju uči o sebi i drugima u kontinuiranoj interakciji s okolinom (Kolaković i Vuić, 2012). Dijete je u stalnoj interakciji sa svojim okruženjem i u tom složenom i aktivnom suodnosu ono uči o svijetu, postupno prihvaća njegove vrijednosti, izgrađuje stavove, načine komunikacije – istodobno ostvarujući odnose pripadnosti i povezanosti s drugim osobama. Promjene u okruženju djeluju na promjene u strukturi djetinjstva (Honoré, 2005). Iako se djetinjstvo u pedagogiji i drugim srodnim znanostima tumači kao faza ili razdoblje, ono je puno više od toga; djetinjstvo je kultura (Corsaro, 2011). Na tom tragu, i s ciljem što preciznijega metodološkoga usmjerenja, potrebno je istraživati djetinjstvo iz perspektive djece odnosno razumjeti ga s aspekta pripadnosti dječjoj kulturi. Slijedom navedenoga, istraživanje života djece i njihova djetinjstva smatramo iznimno bitnim za djecu i društva koja su suočena s brojnim promjenama, a koja određuju i uokviruju odrastanje djeteta te time utječu i na promijenjenu konstrukciju djetinjstva.

Životna priča

Priče o životu sastavni su dio života svakog pojedinca. U literaturi pričanje o životu tumači se aktivnošću, a priče produktom te aktivnosti (Marković, 2012). Prema navedenim odrednicama, životnu priču možemo interpretirati pričom pojedinca o tome što misli da je značajan dio njegova svakodnevnoga života. Stoga je sve ono čega se sjećamo uvijek osobno iskustvo. Važnost određenoga vremenskog slijeda vrijednoga pamćenja u životu pojedinca Marković (2012) tumači autobiografskim pamćenjem koji je važan aspekt životne priče. Gradeći navedene strukture vlastitoga životnoga puta, prisjećajući se inspirativnih događaja, osvještavanjem i refleksijom, stječe se i razvija znanje o sebi. Prema Duran (2003), autentična, osobna sjećanja prožeta nostalgijom učvršćuju osjećaje vlastitoga identiteta za kojim učestalo i neumorno tragamo. Spomenuta autorica autobiografiju tumači metodom samoprocjene ili samoiskaza u kojoj sudionici iznose sjećanja na doživljaje iz prošlosti, što doprinosi dubljem razu-

mijevanju osobnosti, pojedinih emocija, života – i to na spontan i kreativan način. U ovom radu analizirana su sjećanja na djetinjstvo u formi pisanih iskaza osoba različite životne dobi. Prema dostupnoj literaturi, karakteristično je za priče o životu homodi-jegetičko pripovijedanje koje se odvija u prvoj osobi (Marković, 2012), a narativni slijed prisjećanja rezultira nastojanjem da se uspomene potvrde i obnove kroz sačuvane slike sjećanja koje se odnose na životno razdoblje vlastita djetinjstva, što je vidljivo u iskazu koji slijedi:

Što je ljudski život? More, uzburkani val koji čezne za svojim žalom, 'trenutje oka', kao što bi rekao naš veliki pjesnik Ivan Gundulić. U svemu tom čudesnom tkanju nađu se i sati sumnje, sati bola, trenutci klicanja i suza, zanosa i razočaranja i svaki taj trenutak ostavlja neizbrisiv trag, jer uvijek u nama ostaju sjećanja. Svako razdoblje u čovjekovu životu pohranjeno je u uspomenama, no vjerujemo da će se mnogi složiti ako podsjetimo da su od kolijevke pa do groba uvijek najživlja sjećanja na đачko doba. Svakoga proljeća uvijek iznova – prema nekom svom nevidljivom, unutarnjem zelenom satu – olista obližnji Maksimir, još intenzivnije postane modro nebo iznad Zagreba, a škola, smještena u središtu istoimene stoljetne gradske četvrti oživi novim dječjim smijehom, novim radostima i teškoćama odrastanja. I kao što je u proljeće priroda prožeta mnoštvom mirisa, zvukova i boja, tako je i škola u jedinstvenu cjelinu ispreplela različite kulture i običaje. O harmoničnom suglasju tih različitosti svjedoči ne samo moje osobno, već i brojna druga životna iskustva. Iako su prošla mnoga proljeća od mojega odrastanja i odrastanja moje generacije, i danas, dok prolazim ovom istom ulicom, preplave me mnoga ugodna sjećanja... I odjednom preda mnom su draga lica mojih prijatelja, lice moje prve učiteljice, zidovi moje učionice, u uhu čujem šapat prve tajne, srce počinje kucati ritmom prve simpatije i sve je ovdje moje... Svi zvuci, mirisi, sve boje i dodiri djetinjstva, radosnog djetinjstva i odrastanja... Iako sam danas odrasla osoba koja sigurnim koracima hrabro korača svojim životnim putem, ja sam još uvijek dijete koje se s osmijehom na licu prisjeća svojega djetinjstva u koje je utkan svijet igre i bezbrižnosti.

(Šezdesetogodišnjakinja)

Iz navedenog iskaza kazivačice iščitavaju se pozitivne emocije (*veselja, sreće*) koje su prisutne tijekom obnavljanja sjećanja na bezbrižno djetinjstvo (*čujem šapat prve tajne, srce počinje kucati ritmom prve simpatije*). Narativni tijek obuhvatio ju je ugodnim sjećanjima, ponajprije na školske dane (*od kolijevke pa do groba uvijek najživlja su sjećanja na đачko doba*), oživljavaju se mirisi i zvukovi ambijentalnoga okruženja Maksimira (*prema nekom svom nevidljivom, unutarnjem zelenom satu – olista obli-*

žnji *Maksimir*). Zabilježeni primjer potvrđuje da su sjećanja na djetinjstvo posebno intenzivna, a snaga sjećanja na djetinjstvo očituje se pozitivnim emocijama koje kazivačica identificira i u odrasloj dobi (*ja sam još uvijek dijete koje se s osmijehom na licu prisjeća svojega djetinjstva u koje je utkan svijet igre i bezbrižnosti.*)

Djetinjstvo prožeto igrom

Slobodna spontana igra način je življenja (Bašić, 2011), a sjećanja na djetinjstvo prožeta su igrom, slobodom i avanturama. Igre na otvorenom predstavljaju unutrašnju vrijednost za dijete, s obzirom na uživanje i zadovoljstvo koje pružaju. Bilo je to krajem sedamdesetih, kako navodi Fidyk (2019), prisjećajući se djetinjstva i koristeći pritom istraživački pristup temeljen na rekonstrukciji sjećanja i interpretativnoj analizi. Sjećanja kao rekonstrukciju prošlosti autorica prikazuje opisujući isječke ugodnih sjećanja na djetinjstvo koji podsjećaju na proživljene slike dubokih odnosa „protkanih unutarnjom jezgrom smirenosti koji vodi prema osjećajima integracije i jedinstva s prirodom“ (isto, 112). Posebna lakoća i opuštenost koju djeca postižu – igrajući se – rezultat je izazova i uspjeha u svladavanju određenoga zadatka. Kada se dosegne određena razina vještine, djeca dodaju nove prepreke i složenost, jer tako igra postaje izazovnija (Jurčević Lozančić, 2014). Igre su se često odvijale bez kontrolirajućega pogleda odraslih jer bi tada bile zanimljivije, a nastale probleme djeca su rješavala samostalno. To ih je jačalo, činilo odgovornima, a istodobno slobodnima. Djeca su puno više vremena provodila na otvorenim prostorima, najčešće u prirodi, družeći se i igrajući razne igre koje su nekada bile više uzbudljive i bez ograničenja, pri čemu se razvijale spretnost, upornost, strpljivost i samostalnost, o čemu govori sjećanje I. D. (58 godina):

... svoje sam djetinjstvo provela u Koloniji, petrinjskom predgrađu nekih 500-tinjak metara udaljenog od Kotar šume. Po cijele dane samo igra, cika i u nedogled. Najgore mi je bilo kada su nas mama ili baka zvale na večeru. Priroda, zelenilo, aleja jablanova, ukrasno grmlje, livade, cvijeće, brežuljci, šuma – sve je to okruživalo moj dom. Osim prirodnih ljepota i mogućnosti uživanja u njima, koje smo mi obilato koristili, bilo je tu i popratnih sadržaja, danas bismo za neke rekli da su turistička infrastruktura. Primjerice, imali smo na raspolaganju čak dva nogometna igrališta na kojima smo provodili puno vremena. Tu smo čak i mi djevojčice žustro i strastveno igrale nogomet. U blizini je bio instaliran i jedan koš za igru košarke, a često smo se igrali 'skrivača' i 'graničara', uglavnom – sve su to bile igre s obiljem trčanja, smijanja pa i natjecanja. U obližnjoj zgradi, u zajedničkim prostorijama gdje su se održavali i plesnjaci, bila su po-

stavljena dva stola za stolni tenis i tu smo provodili puno vremena, uglavnom u zimskim mjesecima, i to ukoliko nije bilo snijega. Ljeti smo običavali, djeca iz susjedstva i brat, voziti bicikle po obližnjoj šumi, verati se po čekama, posjetiti obližnji izvor i napiti se friške vode, gledati srne koje su trčkarale paralelno s nama u ograđenom prostoru, pogledati fazane u fazaneriji lovačkoga društva. Kada su u šumi bile organizirane igre šumarskih radnika, uživali smo gledajući njihovo natjecanje u spretnosti i brzini u obradi drveća. Sve se to odvijalo na jednom proplanku nedaleko motela za koji mi je uvijek bilo žao da nije turistički eksploatiran. Voljeli smo se igrati u jednoj staroj kadi koja je ostala kao „artefakt“ nekadašnje drvvarnice i praonice rublja, a sada kada se više nije koristila, nama djeci je koristila kao lađa koja nas je vodila u velike pustolovine izmišljenih divljina. A znali smo glumiti da idemo na piknik na obližnje rascvjetane livade na brežuljcima noseći dekice, a u košaricama Gavrilovićeve paštete i malo kruha te friško ubranoga paradajza koje smo odmah smazali čim bi se popeli na brdašce. Brali smo livadsko vijeće, šetali i ulazili u bunker koji nas je odmah odveo u neko davno vrijeme i raspršio maštu pa smo zaigrali role temeljene na strahovima ratnih stradanja koje mi tada, nasreću, još nismo prolazili, osim što smo ih imali priliku vidjeti u nekom ratnom filmu i tada omiljenim televizijskim serijama, kao što su Kapelski kresovi pa smo se igrali Jastreba i Ine te Dimnjačara i komandanta Ljube. A kada su se obližnji brežuljci zabijelili pod snježnim pokrivačem, svakodnevno smo išli na sanjkanje i skijanje.

U iskazu kazivačice uočljivi su topomini *Kolonija* i *Kotar šuma* koji označavaju dijelove grada Petrinje koji je u razornom potresu, 29. prosinca 2020., gotovo potpuno uništen, osobito stara gradska jezgra. Navedeni toponimi, nasreću, manje su oštećeni. Kazivačica svjedoči o odrastanju u prirodnom okruženju (*Priroda, zelenilo, aleja jablanova, ukrasno grmlje, livade, cvijeće, brežuljci, šuma...*), ističući i slobodne igre na otvorenom, bez nazočnosti odraslih, samo u vršnjačkom okruženju. *Po cijele dane samo igra, cika i u nedogled. Najgore mi je bilo kada su nas mama ili baka zvale na večeru.* (I. D., 58); *Ili dok ne bi netko došao po mene.* (M. Š., 71). U takvim okolnostima do izražaja dolazi neograničen prostor dječje mašte, kada stara odbačena kada postaje lađom koja ih vodi u *velike pustolovine izmišljenih divljina*.

Igre na otvorenom odvijale su se tijekom cijele godine, bez obzira na godišnja doba. O tome govori i zapis gospodina M. Š. (71 godina), koji je zabilježio sljedeće:

Poslije ručka bi malo odmorili, a onda bi me ljeti tata vodio na kupanje. Kupao bih se na drugom slapu Petrinjčice, odmah pored nogometnog igrališta. Zimi bih išao na sanjkanje i klizanje s kojeg se ne bih vraćao dok se nisam dobro

smrznuo, ili dok ne bi netko došao po mene. Sanjkali smo se na Štreki (nasip uz željezničku prugu), klizali bi se na Materijal grabi (velika plitka jama u kojoj je bilo puno leda), sve dok ne bi došao petrinjski slastičar Behadin, koji je sjekao led, a koji mu je služio za rashlađivanje sladoleda i kolača. Nismo bili baš oduševljeni tim činom (frižidera nije još bilo).¹

U igri *Kao da idemo na piknik*, o kojoj govori I. D. (58), ostala je sačuvana petrinjska tradicija u sjećanju na proizvode poznate petrinjske prehrambene tvornice. Zanimljivo je sjećanje na igre uz „bunkere“ i u njima – koji su stvarne građevine ostale iz Drugoga svjetskoga rata, i kojih je sve do kraja 90-ih godina 20. stoljeća u Petrinji i njezinoj okolini bilo nekoliko. Bunkeru su postali mjesto dječje igre, no ipak su te igre imale svojevrstnu ideološku obojenost, a uočljiv je i utjecaj medijskih sadržaja (filmova i dramskih serija) koji su tada bile aktualni na televizijskom programu. Simbolička igra pokazuje, kako se to ističe u razmatranju Vygotskog (1983, prema Duran, 2003), kako djeca uspješno nadilaze trenutni kontekstualni okvir i stvaraju nepredvidljive kreativne transformacije, fleksibilno organiziraju odabrane dijelove na nov i originalan način te tako modificiraju realni svijet i osobna iskustva.

Još je norveška antropologinja Marianne Gullestad (1990) naglašavala da je priroda jedna od najvažnijih kulturnih kategorija svakoga društva, priroda daje djeci mogućnost da budu svoja i pronađu svoj način postojanja. S obzirom na to da djeca imaju urođenu sposobnost za istraživanjem, opažanjem svoje okoline s lakoćom postižu sve ono što bi se moglo nazvati bliskoću s okruženjem. Priroda je mjesto brojnih izazova koje bi svako dijete trebalo iskusiti. Prema kazivanju Fidyk (2019), djeca su nekada puno više u suživotu s prirodom istraživala, proučavala, učila jedna od drugih, maštala, otkrivala, gradila, izmišljala i stvarala. Uz navedeno, djeca su znala prepoznati znakove lošega ili dobrog vremena, ponašanja životinja, strujanja zraka, kretanja oblaka i brojne druge znakove u prirodi. To su bila njihova prva učenja temeljena na osobnom iskustvu.

Igre u prirodi, i s mnogobrojnim vršnjacima, obilježilo je djetinjstva one djece koja su odrastala sredinom prošloga stoljeća, o čemu svjedoče i ova kazivanja:

¹ Gospodin M. Š. (rođen u Brezju, gradska četvrt u Petrinji, 18. 3. 1950.) zabilježio je svoja sjećanja na četiri stranice papira A4 formata. Tekst je pisan velikim formalnim slovima i za potrebe ovoga rada prenesen je doslovno u elektronički oblik sa svim odstupanjima od normi hrvatskoga standardnog jezika, osobito od pravopisne norme koja se odnosi na uporabu glasova č i ć. Jedno od obilježja petrinjskoga mjesnog idioma jest činjenica da je u njegovoj kajkavskoj osnovici prisutan glas ć umjesto č (Vuić, 2011).

... imali smo na raspolaganju čak dva nogometna igrališta na kojima smo proveli puno vremena. Tu smo čak i mi djevojčice žustro i strastveno igrale nogomet. U blizini je bio instaliran i jedan koš za košarku igrati, a često smo se igrali 'skrivača' i 'graničara'. Uglavnom, sve su to bile igre s obiljem trčanja, smijanja pa i natjecanja. (...) Ljeti smo običavali, djeca iz susjedstva i brat, voziti bicikle po obližnjoj šumi, verati se po čekama, posjetiti obližnji izvor i napiti se friške vode, gledati srne koje su trčkarale paralelno s nama u ograđenom prostoru, pogledati fazane u fazaneriji lovačkoga društva (I. D., 58).

Djetinjstvo kazivačice upućuje na važnost spontane igre na otvorenom, bez stalne nazočnosti odraslih osoba, a do mjesta igre dolazilo se vozeći bicikl, trčeći, hodajući, jednom riječju – kretanjem. A upravo je pokret, razvoj grube i fine motorike važan čimbenik u svekoliku djetetovu razvoju (Katarinčić i Velički, 2011). Takve zajedničke, i često natjecateljske, igre (nogomet, košarka, igra „skrivača“ i „graničara“) prate emocije radosti i strasti prema igri – *žustro i strastveno igrale smo nogomet (...) obilje trčanja, smijanja pa i natjecanja*. Djeca gotovo intuitivno osjećaju da im igra nudi prostor slobode, ali i niz različitih mogućnosti u kojem uvijek vladaju neka nova pravila, određeni unutarnji red i slijed kojeg se žele pridržavati. Igrajući se, djeca ostvaruju svoje neposredne ciljeve i izražavaju misli i osjećaje. Na osnovi navedenoga može se zaključiti da je slobodna igra s vršnjacima na otvorenom, uz puno kinetičkih aktivnosti, ispitanim kazivačima izvor pozitivnih emocija, ali i način učenja prilagođavanja različitim situacijama u interakciji s drugima, što doprinosi stvaranju njihova osjećaja zajedništva. Djetinjstvo obilježava, kako to navodi Louv (2015, 151): „slobodno trčanje po livadama ili šljapkanje po lokvama i gicanje po blatu, a ograničavanje kretanja smanjuje mogućnost razvijanja upravo navedenih iskustva i sjećanja.“ Iz navedenoga citata moguće je iščitati ne samo da djeca uče puno osnovnih i temeljnih informacija o tome kako svijet funkcionira na učinkovit i zabavan način, već će se informacije i dojmovi stečeni okolnostima konkretnog, osobnog i smislenog iskustva, kao način razvijanja njihova idiolekta, trajno pohraniti u njihovim sjećanjima i postati dio njihova znanja o svijetu (Peti-Stantić, 2019).

Sastavni, i gotovo neizostavni, dio igre su igračke. Igračke čine ostavštinu djetinjstva, velikog podsjetnika na dostupna sredstva pomoću kojih smo kao djeca osjećali sigurnost i gradili vlastite maštovite svjetove (Duran, 2003). Bilo da ih djeca kreiraju sama od različitih njima dostupnih i primjerenih materijala, bilo da ih rade odrasle osobe ili su „konfekcijske“, igračke nisu samo sredstvo igre, nego su i poticaj za igru i sugrači preuzimajući onu ulogu koju im je namijenilo dijete u neograničenom prostoru mašte unutar koje se igra odvija. Igračke su istodobno i simbol socijalnoga statusa i društveno-ekonomskih promjena koje se odražavaju i na promjenu djetinjstva, igre i

načina igranja. Igračke su predstavnici ili poruke odraslih, njihovih očekivanja prema djetetu. Tako, primjerice, kazivač M. Š. (71) ovako govori o igračkama kojima se igrao sredinom pedesetih godina prošloga stoljeća:

Tata mi je izrađivao drvene igračke, kockice i mala drvena kolica, a najviše sam se radovao drvenom leptiriću koji bi mi mama donosila s hodočašća u Mariju Bisticu, a baka Barica bi donosila medenjake s proštenja sv. Bartola u Hrastovici, od petrinjskog medicara Mihelića.

Iz zapisa kazivača M. Š. (71) možemo iščitati da su se 50-ih godina 20. st. djeca igrala drvenim igračkama koje su im izrađivali roditelji (otac) ili su ih dobivali kao poklon s hodočašća (majka i baka). Spomenuto hodočašće u Mariju Bisticu dio je tradicijske baštine petrinjskoga kraja. Prema Rizmaul (2003), hodočašća su bila višednevna (jer se pješačilo ili putovalo konjskom zapregom), a od kraja 60-ih godina većinom je bilo jednodnevno hodočašće (jer se putovalo autobusom ili osobnim automobilom). S tih hodočašća petrinjskoj djeci najčešće su mame i bake donosile drvene igračke koje je UNESCO 2009. godine uvrstio na popis nematerijalne svjetske baštine.

Osim individualnih igara s igračkom, kazivači svjedoče i o društvenim igrama:

S roditeljima i s bakom igrali smo razne društvene igre kao što su: Čovječe ne ljuti se, Trika, Domino, šah, razne kartaške igre (Crni Petar, igra Šustera). Također, rado smo zapjevali i zaplesali tako da smo brat i ja rano naučili plesati valcer, tango i polku. Tih davnih godina često je nestajala struja pa smo se nas petero okupili za stolom i zapjevali, dok je baka običavala pričati nam priče iz svoga djetinjstva. (I. D., 58).

Prema sjećanju kazivačice, u društvenim igrama sudjelovale su cijele obitelji, ali zbog ekonomskih uvjeta (česti prekidi električne energije) obitelji su se okupljale i večeri provodile pjevajući, pričajući priče ili su, pak, stariji ukućani učili plesati one mlađe. To je ona iskonska radost obiteljskoga zajedništva koja danas blijedi ili posve nestaje pred svemoćnim ekranima računala, tableta, pametnih telefona i sadržaja društvenih mreža kojima su zaokupljeni gotovo svi članovi obitelji. Promišljajući o današnjem kontekstu u kojemu djeca odrastaju, čini se da je najočitija razlika između djetinjstva prethodnih generacija i djetinjstva danas nedostatak vremena za obiteljsko okupljanje, zajedništvo, razgovore i zajedničku igru. Na tom tragu potrebno je govoriti o promjenama igre, načinima igranja, igračkama, a time i o promjenama djetinjstva.

Pahljina (2018), govoreći o promijenjenom djetinjstvu, upozorava: „Dok su djeca ranijih generacija još (pre)poznavala ptice i njihov pjev, danas prepoznaju zvukove

elektronskih uređaja“ (isto, 4). Autorica, govoreći o promjenama u suvremenom društvu koje utječu na djetinjstvo, upozorava da su zbog kontinuirane izloženosti društvenim mrežama djeca izgubila vrijednu sposobnost prikupljanja informacija iz svojega prirodnoga okruženja. Tako nestaje sposobnost opažanja, a time i duboke međusobne povezanosti između i prirodnoga svijeta te različitih načina na koje priroda komunicira s drugima. Djetinjstvo bez znatiželje i istraživanja zamijenilo je kontrolirano, vođeno te upravljano djetinjstvo (Honoré, 2005). Detaljno opisujući brojna empirijska istraživanja Bašić (2011) upozorava da je igra danas misao vodilja odraslih koji kroz nju pokušavaju djetetu prenijeti obrazovne sadržaje te se u literaturi govori o obrazovnom djetinjstvu, primjerice – učenju kroz igru, igrom do znanja i slično. Prema takvom stajalištu, djeca se vrednuju po onome što će tek postati, a dijete se shvaća kao obrazovni projekt i kao izvor obrazovnih mogućnosti, zbroj potencijala koji se tek trebaju razviti do svoje punine. Konkretnije: „moderno djetinjstvo se čini neobično blijedo, natrpano akcijom, postignućima i potrošnjom (Honoré, 2005, 20). Promišljajući o današnjem kontekstu u kojemu djeca odrastaju, autor iznosi stav prema kojemu je potrebno dopustiti djeci da budu (samo) djeca, odnosno potrebno je sačuvati djetinjstvo.

Proslave i svečanosti u okruženju obitelji najljepše su uspomene na djetinjstvo

Ritualni i obiteljsko zajedništvo omogućuju pozitivna zajednička iskustva. Curtis i Carter (2008) naglašavaju značaj obiteljskih rutina i rituala koji su često kreirani s čežnjom za stvaranjem osjećaja kontinuiteta, pripadnosti i prihvaćenosti. Planiranje zabave sugerira živahan način zajedničkoga druženja i suživota, ponekad uključuje slavlje posebnih postignuća, životnih promjena ili događaja, ili nekih vremena stvorenih iz jednostavnog razloga da približe ljude jedne drugima kako bi zajedno živjeli. Dijete vrlo brzo shvaća ritam zabave, ali simbolička važnost rituala neće biti otkrivena dok se ne istraže sjećanja kasnije u njihovim životima, jer to za njih traje cijeli život te je njegovim neraskidivim dijelom.

Sama pomisao na božićne blagdane budi očekivanja, vraća nas u prošlost, u djetinjstvo kada je sve bilo bezbrižno. Iako s popriličnim vremenskim odmakom, sve to potvrđuje sljedeći primjer:

Iako moje djetinjstvo seže u sedamdesete i osamdesete godine prošlog stoljeća, sjećanja na djetinjstvo sve su bliža i jasnija. Za Božić bilo je hladno, jako hladno, ali u kući uvijek toplo i pripremljeno za okupljanje obitelji i prijatelja... Kada bi se okupili, svi su bili opušteni i veseli, bilo je puno smijeha i šale. Pamtim

šećerne bombone, umotane u plave, crvene, žute, plave, zlatne, srebrene sjajne papiriće, na boru nekoliko ukrasnih kuglica... Svjetleće lampice, srebrna zvijezda na vrhu bora, stajali smo pred njim i mi kao djeca, nas troje, s divljenjem promatrali šarenilo bora kao svjetlucavo i radosno čudo! Miris kruha božićnjaka, oblatni, suhi domaći keksi stajali su već nekoliko dana prije pripremljeni u kutijama u hladnoj sobi koje su vješto pripremale vrijedne ruke moje bake. Mirisi i okusi božićnog obiteljskog ručka, jednostavnost, mir i ljubav obiteljskog druženja ponijela sam u život kao posebno blago... (K. A., 50 godina)

Iz navedenoga primjera vidljivo je da božićni blagdani bude vrlo specifična sjećanja kazivačice, sastavni su dio njezina odrastanja i prisjećanja na djetinjstvo. To je osobna pripovijest ili pripovijest o osobnom iskustvu temeljena na sjećanju i nostalgичnim osjećajima u kojima kazivačica ponovno proživljava događaje, mirise i okuse božićnih blagdana. Opisala je toplinu doma, šarenilo okićenoga bora, šećerne bombone, okuse i mirise djetinjstva. Stoga ne iznenađuje nostalgичno prisjećanje kazivačice na tople blagdanske proslave koje je ponijela u život kao *posebno blago*, jer joj je uvijek bilo najugodnije u okruženju obitelji i prijatelja.

Najradosnije i najrazigranije doba godine iščitavamo i u primjeru *Nigdi ni tak' lepo, kak' v naše Petrine. Pogotovo na Božić. I svi dotepenci, kaj su pri nami, tak' veliju. Svi voliju ovdi na Božić ostat* (Dujnić, 1944: 13). Riječi petrinjskoga učitelja Milana Dujnića (1912. – 1945.) i danas su za mnoge Petrinjce vrlo dojmive i istinite. Sjećanje na Božić u Petrinji i tradicionalne petrinjske božićne običaje sredinom 20. st. zabilježio je I. Rizmaul (2006: 144):

Navečer su se okupili svi ukućani. U sobi se nije palilo svjetlo nego se na bubnju otvorio najmanji ring pa se svjetlo prosipalo po sobi. Čekali smo da tata i baka 'unesu Božić'. Tata je držao upaljenu svijeću i runjak slame, a baka u lijepoj drvenoj zdjeli raznog žita. Tata bi pokucao na vrata, a nas sedmero bi u jedan glas povikali: 'Slobodno!'. Tada je tata ušao i rekao: 'Čestit Božić!', a mi bismo odgovorili: 'I tebi duša!' Baka bi posipala žito po sobi sa željom da bude dosta pilića, račića, guščića, tučića i telića. Svi smo vikali: 'Pi, pi, pi...raže, raže!' Baka bi u obliku križa stavila slamu na stol i prekrila stolnjakom. Na čelo stola stavila bi zdjelu sa žitom, jabuke božićnice i naranče, posijanu pšenicu povezanu hrvatskom trobojnicom i svijeću. Na sto' bi se stavio tanjur s medom i narezanim bijelim lukom. Svi su morali uzeti tog luka. Poslije večere smo kitili bor. Pjevale su se naše božićne pjesme. Dolazili su i betlemaši. Kao dijete sam se jako bojala vraga. Nakon polnočke pristupilo se večeri kad se jela hladetina, pečenića, grah salata i kolači. Mama bi poslije polnočke uzela sedam jabuka,

toliko nas je bilo u kući. (...) Bilo mi je žao kad je prošao Božić. Naši božićni običaji su mi ostali u neizbrisivom sjećanju do danas.

U zapisu kazivačice prepoznat je autentični kolorit blagdanskih tradicijskih običaja petrinjskoga kraja. Iskaz I. Š. (87 godina) svjedoči o običajima koji su i u nekim današnjim petrinjskim obiteljima, u nešto izmijenjenom obliku, ostali. Naime, i danas na Badnjak petrinjske domove pohode *betlemaši*, koje spominje i kazivačica – skupina čestitara, uglavnom dječaka koji izvode scenski prikaz biblijske priče noseći stilizirane jaslvice, a likovi su: Bog, Adam, Eva i Vrag (lik za koji kazivačica govori da ga se kao dijete jako bojala). Ministarstvo kulture Republike Hrvatske petrinjske *betlemaše* proglasilo je zaštićenim nematerijalnim kulturnim dobrom. Ozračje božićnih običaja gotovo je bajkovito – obiteljsko zajedništvo koje se očituje u molitvi, blagovanju određenih jela, pjesmi i veselju izaziva toliko ugodnih emocija da ostaju u *neizbrisivom sjećanju*. Ono što čini djetinjstvo jest zajedništvo: „Djetinjstvo je isto što i zajedništvo“, naglašava Pavličić (2011: 17), istodobno ističući kako je jedna od temeljnih značajki sjećanja na djetinjstvo upravo spoznaja da nikada nismo bili sami i izolirani, već uvijek duboko povezani sa svime što nas okružuje i s drugim ljudima.

Zaključak

Odrizi sigurnih i predvidljivih slika koje su prisutne u sjećanju oponent su suvremenoj nesigurnoj egzistenciji. Sjećanja na zajedništvo, tradicionalne običaje vezane uz blagdane, obiteljske svečanosti, igru i igračke u analiziranim zapisanim sjećanjima svjedoče o čovjekovoj trajnoj potrebi za osloncem i sigurnošću. U navedenim zapisima kazivači su posebno isticali igre i igračke kao sigurne i trajne signifikante djetinjstva.

Govoreći o fenomenu igre Eugen Fink ovaj metafizički pojam tumači kao *čovjekovu ekstazu prema svijetu te odsjaj svijeta u biće otvoreno prema svijetu*, odnosno igra je *egzistencijalno djelovanje koje proizlazi iz čisto imanentnog promatranja ljudskih stvari* (Fink, 2000: 262). Igra je kreativan način spoznaje svijeta, svekolike zbilje u nama i oko nas (Kolaković i Vuić, 2012) i stoga ne bi trebala biti samo vezana uz dijete i djetinjstvo, već sastavni dio čovjekova odnosa prema sebi i svijetu. Autobiografska sjećanja na djetinjstvo u obiteljskom, društvenom i kulturološkom okruženju prikazana u ovom radu upućuju na to da je djetinjstvo i sjećanje na njega izvor različitih – u slučaju navedenih zapisanih sjećanja – uglavnom pozitivnih emocija, a kazivanja su svjedok načina života jednoga grada koji je potres iz 2020. u potpunosti promijenio.

LITERATURA

- BAŠIĆ, S. (2011). (Nova) slika djeteta u pedagogiji djetinjstva. U D. Maleš (ur.) *Nove paradigme ranoga odgoja* (str. 19–37). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za pedagogiju.
- CORSARO, W. A. (2011). *The Sociology of Childhood (3rd Edition)*. London: Pine Forge Press, Sage Publication
- CURTIS, D., CARTER, M. (2008). *Learning together with young children, A curriculum framework for reflective teachers*. Yorkton Court: Redleaf Press
- DURAN, M. (2003). *Dijete i igra*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- FIDYK, A. (2019). Remembering Childhood Play. *LEARNing Landscapes*. 12 (1), 107–124.
- Fink, E. (2000). *Igra kao simbol svijeta*. Zagreb: Demetra
- GULLESTAD, M. (1990). Doing Interpretive Analysis in a Modern Large-Scale Society: The Meaning of “Peace and Quiet” in Norway. *Social Analysis: The International Journal of Anthropology* 29, 38–61
- HONORÉ, C. (2005). *Pod pritiskom: spašavanje djece od kulture hiperroditeljstva*. Zagreb: Algoritam.
- HUZINGA (1970). *Homo ludens : o podrijetlu kulture u igri*. Zagreb: Matica hrvatska
- JAMES, A., JAMES, A. (2008). *Key Concepts in Childhood Studies*. London: Sage Publication.
- JURČEVIĆ LOZANČIĆ, A. (2014). Pedagogical aspects of socializing processes in children’s play. *Croatian Journal of Education*, 16 (1)1, 81–93.
- JURČEVIĆ LOZANČIĆ, A. (2016). *Socijalne kompetencije u ranome djetinjstvu*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- KATARINČIĆ, I., VELIČKI, V. (2011). *Stihovi u pokretu*. Zagreb: Alfa.
- KOLAKOVIĆ, S., VUIĆ, B. (2012). Igra u nastavi hrvatskoga jezika. U Izet Pehlić., A. Hasanagić, (ur.) *Teorija i praksa ranog odgoja*. (str. 98–100). Zenica: Odsjek za predškolski odgoj i obrazovanje islamskog pedagoškog univerziteta u Zenici
- LOUV, R. (2015). *Posljednje dijete u šumi* Lekenik: Ostvarenje.
- MARKOVIĆ, J. (2012). *Pričanja o djetinjstvu: život priča u svakodnevnoj komunikaciji*. Zagreb: Biblioteka Nova etnografija.
- PAHLJINA, C. (2018). Suvremeno djetinjstvo u svjetlu logopedagogije. *Napredak* 159 (3), 309–324
- PAVLIČIĆ, P. (2011). Djetinjstvo u lirici. *Dani Hvarskog kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*. Tonko Maroević, Milan Moguš, Pavao Pavličić, Ante Stamać (ur.).37 (1), 7–36
- PETI-STANITIĆ, A. (2019). *Čitanjem do (spo)razumijevanja*. Zagreb: Ljevak.

- PROUT, A. (2005). *Future of Childhood. Toward the Interdisciplinary Study of Children*. London and New York: Taylor & Francis and Routledge.
- QVORTRUP, J. (2017). Macro-analysis of childhood. U P. Christensen and A. James (ur.) *Research with Children: Perspectives and Practices* (31–55). London and New York: Taylor & Francis and Routledge.
- RIZMAUL, I. (2003). *Blagdan i svagdan petrinjski*. Petrinja: Matica hrvatska Petrinja
- RIZMAUL, I. (2006). *Spomenar baštine petrinjske*. Petrinja: Ogranak Matice hrvatske u Petrinji.
- STEARNS, P. N. (2006). *Childhood in World History*. London i New York: London and New York: Taylor & Francis and Routledge.
- VUIĆ, B. (2011). Obilježja petrinjskog mjesnog govora u djelu Milana Dujnića Božić u Petrinji. Prikaz božićnih običaja u dvije slike. *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*. 13 (4), 196–225

THE CHILD AND CHILDHOOD IN A WORLD OF CHANGE

Abstract

Despite the generally accepted view of childhood as a specific period of life that has its own value and culture, a child's play is considered the most important factor in their development and education. Our contemporary times have been marked by constant changes and in general life insecurities most recently caused by earthquakes and the Covid-19 pandemic. In such circumstances, nostalgic memories of more stable and peaceful childhood days are instinctively brought to mind, as well as memories of togetherness in play, intensive coherence, interaction and mutual acceptance. Because stable and predictable images of previous times are present in the memory, their reflections are recognized in the memories of stories, literary characters and exciting plots. Stories about the past help one to gain a deeper understanding of the present while stories about the present announce certain life events in the future. It is the adults who need to help each child to get to know and accept him or herself and others by involving them in the joint construction of stories about life events on the basis of which the child builds autobiographical awareness about him or herself and the world. This paper explores autobiographical memories of childhood within the family, social and cultural environment, and questions and social and humanistic views of the child and childhood, placing them in the context of changes that have strongly marked the contemporary society.

KEYWORDS: *autobiographical memory, childhood, stories, changes, parenting*